5. Погуляєв О. І. Етнічні меншини Правобережної України в період Української революції 1917-1921 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України / Погуляєв Олександр Ігорович ; Київський університет імені Бориса Грінченка. Житомир, 2019. 244 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/26422/
6. Dziedzictwo Józefa Piłsudskiego i Symona Petlury. Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość partnerstwa Polski i Ukrainy : monografia wieloautorska / red. nauk. Walenty Baluk, Jurij Makar, Mykoła Doroszko. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2021. 364 s. URL: https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/31233/file.pdf
7. Зінько Ю., Кравчук О. Події Української революції 1917-1921 рр. на теренах Поділля у дослідженнях професора Миколи Кравця. Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2021. Вип. 35. С. 109-117. URL: https://www.researchgate.net/publication/350281476_Podii_Ukrainskoi_revolucii_1917-1921_rr_na_terenah_Podilla_u_doslidzennah_profesora_Mikoli_Kravca
8. Голиченко А., Щербатюк В. Партизанские отряды польской военной организации в Украине в 1918-1920 гг. Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego. 2014. Т. XXVIII. S. 374-383. URL: https://bibliotekanauki.pl/articles/2165273.pdf

Сергій Калитко, Олександр Кравчук

МАТЕРІАЛИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПРО ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА ДУДИЧА І АНАТОЛІЯ ФАНСТІЛЯ

Анотація. *У статті подано матеріали до біографій відомих діячів Української революції 1917-1921 рр. на Поділлі В. Дудича і А. Фанстіля. Відомості про діяльність Подільського губернського комісара В. Дудича і Вінницького міського голови А. Фанстіля, їх долі після Української революції висвітлено із залученням, зокрема, відомостей архівно-слідчих справ Державного архіву Житомирської області.*

Ключові слова: *В. Дудич, А. Фанстіль, Українська Держава, Директорія УНР, Вінниця, Житомир, Поділля, Волинь, політичні репресії.*

Sergij Kalytko, Oleksandr Kravchuk

MATERIALS FROM THE STATE ARCHIVE OF ZHYTOMYR REGION REGARDING THE SOCIO-POLITICAL ACTIVITIES OF VOLODYMYR DUDYCH AND ANATOLIJ FANSTIL

Abstract. *This article presents biographical materials concerning two prominent figures of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 in the Podillia region: V. Dudych and A. Fanstil. Information regarding the activities of V. Dudych (provincial commissioner of Podillia) and A. Fanstil (Mayor of Vinnytsia), as well as their fates following the Ukrainian Revolution, is examined using-among other sources-records from investigative case files held at the State Archive of Zhytomyr Region.*

Keywords: *V. Dudych, A. Fanstil, Ukrainian State, Directorate of the UPR, Vinnytsia, Zhytomyr, Podillia, Volyn, political repressions.*

Наукове дослідження Української революції 1917–1921 рр. потребує регіонального вивчення перебігу політичних подій та діяльності їх активних учасників, зокрема, на теренах Східного Поділля. Проте постаті багатьох з них

висвітлено недостатньо. Зокрема, це стосується А. Фанстіля і В. Дудича. Політичній активності останнього у 1917–1920 рр. присвячено декілька публікацій [15, с. 670; 19, с. 77–78; 20, с. 225-228; 22, с. 101, 102, 107, 112, 126; 23, с. 401–402]. Працю А. Фанстіля у міському самоврядуванні Вінниці відображено у меншій мірі [16, с. 194; 17, с. 430–439; 18, с. 566, 568].

Певну інформацію про життєвий шлях цих осіб містять документи Державного архіву Житомирської області, а саме – архівно-слідчі справи місцевих органів ГПУ/НКВД.

Мета статті – висвітлити окремі сторінки біографій А Фанстіля і В. Дудича на основі вказаних документів, а також матеріалів ЦДАВО України, Державного архіву Вінницької області, наукових і краєзнавчих публікацій.

Анатолій Робертович Фанстіль – міський голова Вінниці у 1917–1920 рр., народився 18 жовтня 1880 р. у с. Маків (нині – центр Маківської територіальної громади Кам'янець-Подільського району Хмельницької області) у дворянській родині. Батько був німцем, мати – росіянкою. Сам А. Фанстіль вважав себе українцем, про що подавав відомості в анкетах. Пояснював це тим, що він живе в Україні. Батько служив присяжним повіреним [10, арк. 6, 9, 11, 12].

Отримав вищу освіту в Київському університеті на юридичному відділі. З 1909 р. мешкав у Вінниці [30, арк. 22], був присяжним повіреним [10, арк. 6, 9]. У літературі вказується, що до праці міським головою, А. Фанстіль обирався директором Вінницького громадського банку [4, с. 133; 16, с. 194].

У 1917–1919 рр., за словами А. Фанстіля, він був членом Вінницької організації Російської соціал-демократичної робітничої партії (меншовиків). Партійних доручень не виконував, на зборах не виступав. У 1919 р. фактично припинив членство в партії, офіційну заяву про вихід подав у 1923 р. [10, арк. 10].

Перебування на посаді міського голови Вінниці стало вершиною громадсько-політичної діяльності А. Фанстіля.

Він був обраний 29 квітня 1918 р. Принагідно відзначимо, що міська управа, очолювана головою, із вересня 1917 р. до квітня 1918 р. не збиралася у своєму складі. Причиною було невизнання окружним судом виборів міського голови у вересні 1917 р., згодом – арешт членів управи органами радянської влади, що діяла у січні-лютому 1918 р. [16, с. 194]. День обрання А. Фанстіля збігся із зміною влади в Україні. 29 квітня 1918 р. у Києві з'їзд хліборобів, скликаний Союзом земельних власників проголосив гетьманом України П. Скоропадського. Гетьман оголосив про встановлення Української Держави замість Української Народної Республіки, розпуск її державних установ [3; 21, с. 230; 25, с. 311].

Зміни також відбулись у системі місцевих органів управління. Зокрема, у повітах повну владу отримували старости, посада комісарів УНР скасовувалась. Вінницьким повітовим старостою 29 травня 1918 р. призначили П. Гусакова. Великий поміщик, виходець із купецької родини, підполковник царської армії, він відверто демонстрував свою прихильність до російської монархії, українофобські погляди та прагнення посилити контроль над життям громадян.

Методи керівництва, світоглядні засади П. Гусакова не сприяли налагодженню ділових відносин з установами самоврядування, сформованими на основі виборів ще за часів російського Тимчасового уряду. Спеціально для перевірки органів місцевого самоврядування було утворено ревізійні комісії. Міська ревізійна комісія не виявила порушень, зокрема, у діяльності міської управи [18, с. 562].

Перебування міста у підпорядкуванні повітового начальства, на думку очільників самоврядування, не сприяло його нормальному функціонуванню. 1 липня міська управа звернулась до міністерства внутрішніх справ із запитом щодо наслідків розгляду клопотання міської думи про виділення Вінниці у окрему адміністративну (у документі – земську) одиницю. Аргументом слугував важкий фінансовий стан міста, зокрема, необхідність сплати земству податку з нерухомого майна. Документ підписав А. Фанстіль [7, арк. 14; 9, с. 564].

29 серпня повітовий голова П. Гусаков заарештував 50 осіб як активістів революційних соціалістичних партій, зокрема, А. Фанстіля. Він знаходився серед осіб, яких майже відразу звільнили. Список для арешту склала місцева влада за наказом міністра внутрішніх справ [18, с. 562].

Конфлікт органів самоврядування з П. Гусаковим посилювався. 30 жовтня на засіданні особливої наради при повітовому старості при обговоренні питання охорони міста, П. Гусакову висловили недовіру. На засіданні, серед інших, знаходився А. Фанстіль. Навколо цієї акції розгорнулись події за участю командувача II Подільського корпусу П. Єрошевича, губернського старости С. Кисельова. Коли, 8 листопада П. Єрошевич знову звернувся до С. Кисельова щодо звільнення П. Гусакова, то цього ж просили А. Фанстіль разом з головою земської управи Й. Лозинським та громадським ліячем О. Базилевичем у телеграмі до міністерства внутрішніх справ. 12–16 листопада П. Гусаков був відсторонений від виконання обов'язків старости П. Єрошевичем. Проте, завдяки втручанню міністра внутрішніх справ В. Рейнбота, родича П. Гусакова, останнього 17 листопада відновили на посаді, на якій він перебував до падіння гетьманату у Вінниці 19 листопада 1918 р. [18, с. 566-567].

У непростих політичних та економічних умовах міська дума та управа, очолювана А. Фанстілем, докладали зусиль для налагодження та утримання у Вінниці стабільного і прийнятного рівня життя. Для розв'язання продовольчої проблеми у липня 1918 р. управа закуповувала борошно у маєтках графа Д. Гейдена за цінами, нижчими ринкових. У Подільській та Волинській губерніях через уповноваженого О. Фозеля здійснювались закупівлі худоби, коней. Придбане реалізовували за участю місцевих кооператорів. Через погіршення економічного становища в місті, зменшення потужності міської електростанції, міська управа ухвалила рішення припинити подання електрики урядовим і громадським установам, розважальним закладам, театру, ресторанам [18, с. 564, 566, 567].

Важливого значення набрала проблема охорони здоров'я, особливо через поширення епідемії тифу. Міське самоврядування фінансувало діяльність медичних закладів незважаючи на їх відомчу приналежність. Міський голова 27 вересня 1918 р. повідомив, що Всеросійський союз міст винен міському самоврядування 134 216 крб. 91 коп. за утримання Вознесенського госпіталю цього союзу [30, арк. 30].

Не залишались поза увагою справи, пов'язані з розвитком культури. Міська управа у жовтні 1918 р. оскаржила ухвалу Кам'янець-Подільського окружного суду, яка скасовувала постанову міської думи про надання приміщення для облаштування музею [4, с. 135]. Щоправда, за гетьманату справа залишалась без наслідків.

Восени 1918 р. загострилась політична ситуація в країні, що врешті призвело до банкрутства гетьманської держави.

15 листопада 1918 р. Директорія, створена опозиційним Українським національним союзом для керівництва антигетьманським повстанням, закликала до виступу за відновлення УНР.

У Вінниці в ніч з 18 на 19 листопада зміна влади відбулась без пролиття крові, чому сприяв перехід на бік Директорії командувача II Подільського корпусу П. Єрошевича.

Вінницька філія УНС від імені Директорії УНР взяла на себе владу на Поділлі до призначення Директорією відповідної адміністрації. Проголошувалось повернення адміністративних інституцій та осіб, які їх очолювали; відновлення демократичних установ та самоврядувань, розформованих гетьманським урядом. Наголошувалось на неприпустимості грабунків мирного населення, військових складів та єврейських погромів. Винуватці підлягали покаранню на місці військовим судом [12, с. 27].

Вранці 19 листопада 1918 р. А. Фанстіль отримав таке повідомлення [4, с. 137, 138]. Він відразу повідомив про нього на засіданні міської думи, що відбулось того ж дня. Також на засіданні думи було заслухано і обговорено питання допомоги колишнім воякам царської армії, які через Вінницю повертались з полону додому та про охорону міста. Міський голова у доповіді з обох питань, повідомив про створення для колишніх вояків харчового та лікувального пункту із забезпеченням зимовим одягом та взуттям. Для охорони міста за влади гетьмана була створена добровольча дружина. А. Фанстіль висловив пропозиції міської управи про її склад та утримання за рахунок запровадження тимчасового збору з міських нерухомостей, житлових приміщень і квартир. Наприкінці засідання А. Фанстіль виступив із заявою про довіру думи міській управі. Оскільки після розпуску думи, управа продовжувала працювати, то необхідно підтвердити її склад рішенням думи. Дума не лише підтвердила довіру управі, а й висловила подяку за її діяльність [12, с. 157-160]. Потому А. Фанстіль перебував на посаді міського голови до червня 1920 р., з перервами, пов'язаними із зміною влади [16, с. 194].

25 листопада управа звернулась до Подільського губернського комісара та Союз-Банку про надання коштів для допомоги військовополоненим. Також управа займалась улаштуванням братської могили померлих військовополонених [12, с. 162-163].

Повалення гетьманської адміністрації, обеззброєння підрозділів німецької армії 1-2 грудня 1918 р. дозволило перенести у місто осідок Директорії УНР. Її перебування тривало 4-18 грудня 1918 р., до від'їзду до Києва [12, с. 143].

Продуктивній праці Директорії УНР у Вінниці у певній мірі сприяла злагоджена робота міської інфраструктури, яку забезпечувала міська управа на чолі з А. Фанстілем.

Подальше функціонування органів міського самоврядування, зокрема міської управи, здійснювалось в обставинах політичних пертурбацій, спричинених боротьбою за незалежність України.

Після захоплення російською червоною армією Києва, Директорія 2 лютого 1919 р. знову прибула до Вінниці, де перебувала до 6 березня 1919 р. 18 березня 1919 р. Вінниця перейшла під контроль червоної армії, який тривав до 10 серпня 1919 р., коли після важких боїв, у місті відновлюється влада УНР. Це сталося завдяки об'єднанню армій УНР та Західної області УНР (до Акту злуки 22 січня 1919 р. – Західно-Українська Народна Республіка) – Української Галицької армії.

У вересні 1919 р. з півдня наступ на УНР розпочала Добровольча армія А. Денікіна, що прагнула до відновлення монархічної «єдіной і нєдєлімой Росії». Водночас підрозділи УГА охопила катастрофічна епідемія тифу, що призвела до значно більших втрат, ніж в ході бойових дій. В таких умовах командування УГА, 16 і 19 листопада 1919 р. уклали договір про перехід під підпорядкування Добровольчій армії, підрозділи якої почали встановлювати свій контроль. У Вінниці владу здійснював військовий комендант. Відповідно до угоди боєздатні підрозділи УГА передислокувались з Вінниці в інші райони бойових дій, залишаючи у місті тисячі хворих на тиф.

25 грудня 1919 р. Вінницю зайняв загін отамана Я. Шепеля. Вояки Добровольчої армії залишили місто.

В УГА серед командного та стрілецького складу точились суперечки щодо угоди з Добровольчою армією. Побоюючись знищення УГА червоною армією, частина галицьких вояків уклала договір про реорганізацію військ в червону Українську Галицьку армію та розрив з денікінцями. Таким чином, на контрольовані ними територію поверталась російська червона армія. 3 січня – 28 квітня 1920 р. у Вінниці діяла радянська влада. Після антибільшовицького повстання підрозділів ЧУГА та спільного наступу армій Польщі та УНР, до Вінниці повернулась Директорія та уряд УНР. Проте червона армія під час успішного контрнаступу захопила місто 19 червня 1920 р. Радянська влада остаточно утвердилась на тривалий період [4, с. 153].

В таких складних умовах у місті працювали промислові підприємства, відбувалась торгівля, діяли заклади освіти та культури.

Прикметно, що Дума та управа діяли лише за існування влади УНР. Російські війська протилежних політичних угрупувань забороняли діяльність міського самоврядування.

З приходом червоної армії створювались нові управлінські структури, що не обирались населенням, а призначались. Єдиною партією, що керувала цієї владою, була Російська комуністична партія (більшовиків).

Командування Добровольчої армії на початку грудня 1919 р. розпустило міські думи та управу [4, с. 149].

Однак, при поверненні влади УНР, міська управа відновлювала працю по забезпеченню нормальної праці інфраструктури Вінниці [4, с. 143, 151]. Водночас, при перебуванні у Вінниці Директорії та уряду УНР, місто набирало статусу тимчасової столиці держави, що вимагала від міцевої влади додаткових зусиль. У місті побували керівник УНР С. Петлюра, Західної

області УНР – Є. Петрушевич, Польщі – Ю. Пілсудський. 27 жовтня 1919 р. С. Петлюра мав розмову з А. Фанстілем [4, с. 144, 151].

В умовах політичної нестабільності та воєнних дій Вінницька міська управа значну увагу приділяла розвитку закладів охорони здоров'я. Завдяки її старанням, в 1919 р. було створено два шпиталі, відділення при інших лікарнях, збільшено кількість ліжок у Пироговській лікарні, що фінансувалась за кошти земства і міста [4, с. 146]. Особлива увага приділялася боротьбі з епідемією тифу.

Серед закладів культури діяла бібліотека імені М. Гоголя, яку очолював брат А. Фастіля – Борис (1882-1919). Випускник Київського університету, співробітник окружного суду, член культурно-просвітницьких товариств. Він помер від тифу [5, с. 29].

Міська управа здійснювала свої функції відносно невеликою кількістю працівників. Станом на грудень 1918 р. складалась з 5 членів, які керували 12 відділами. 4 члени управи мали вищу освіту: 2 юристи, 1 лікар (всі навчались у Київському університеті), 1 хімік (Київський політехнічний університет), 1 – закінчив реальне училище, був студентом.

В канцеляріях відділів працювали 75 осіб, по 1-2 в кожному. Лише в продовольчому відділі налічувалось 48 співробітників, в бухгалтерії – 10, в електричному відділі – 4 [12, с. 179-181].

Поразка в боротьбі за незалежність України, остаточне утвердження радянської влади означало закінчення діяльності А. Фанстіля як очільника виконавчої адміністрації місцевого самоуправління у Вінниці [16, с. 194]. Ця праця визначила його подальшу долю. А. Фанстіль продовжував мешкати у Вінниці, принаймні у 1921 р. Про це свідчить його 10-денний арешт у місті у 1921 р. як меншовика, під час антибільшовицького Кронштадського повстання. Арешт мав превентивний характер, оскільки більшовики звинувачували меншовиків в участі у керівництві повстанням. Проте в ЧК А. Фанстілю не було висунуто звинувачення.

Згодом мешкав у Києві, працював завідувачем господарської частини Академії наук. Був звільнений з посади за рішенням комісії по чистці службовців. Такі комісії зосереджувались не стільки на ділових якостях працівника, скільки на його соціальному походженні, діяльності і політичній позиції до і після приходу до влади партії більшовиків.

В 1934 р. прибув до с. Мархлевськ (нині селище Довбиш – центр Довбиської селищної громади в Житомирській області), працював референтом комерційного відділу та юристом порцелянового заводу. Був затриманий органами НКВД і після перевірки йому було відмовлено у праві проживання у прикордонній смузі, оскільки до 1939 р. неподалік пролягав кордон з Польщею.

А. Фанстіль повернувся до Києва. З 1936 р. знову мешкав у Мархлевську і працював на порцеляновому заводі заступником начальника відділу з постачання і збуту [10, арк. 9, 10; 27, с. 123].

Життєвий шлях А. Фанстіля обірвався в роки Великого Терору. Влада нарешті знищила його фізично після більш ніж 15 років переслідувань.

18 жовтня 1937 р. його заарештували [27, с. 123]. Енкаведисти заздалегідь розуміли результати слідства і розгляду справи. Слідчі дії тривали продовж одного дня – 2 грудня 1937 р. Було допитано А. Фанстіля; свідків – В.

Петраковського, Л. Ушеровича, М. Генкройтера, Л. Раковського та заслухано відповіді сторін на двох очних ставках. Характерним було запитання слідчого до свідків: «Що вам відомо про а/с[антисоветську] діяльність гр.[омадянина] А. Фанстіля», що відразу спрямовувало зміст відповіді [10, арк. 7, 13, 15, 17-23, 25].

А. Фанстіль заперечував звинувачення. Антисемітських висловлювань він не допускав, оскільки сварки з продавцем Л. Ушеровичем не було, а борошно, напевно зіпсоване, повертала до крамниці його дружина. В дні підписки на державну позику знаходився у відрядженні в Москві. Випадок з відвантаженням продукції заводу на помилкову адресу трапився лише одного разу. Не було відмов з його боку надавати консультації, поради робітникам, вживання слова «господа» на зборах службовців. Шкідництвом не займався, коли заступав начальника відділу, то завідувач автогаража Линник вже перебував під арештом. На допиті А. Фанстіль пояснив негаразди в гаражі нестачею гуми, тобто покришок для коліс [10, арк. 23-26].

Навіть енкаведист Солопчук залишив поза увагою абсурдність свідчень на кшталт того, що Фанстіль, у гостях у квартирі Лиманника, грав на фісгармонії релігійні і контрреволюційні танці (?!) [10, арк. 8]. Проте звинувачувальний висновок, як і вся справа, був побудований на показах свідків. Прикметно, що звинувачення в усіх документах повторюються майже слово в слово. А. Фанстілю ставили у провину його соціальне походження, визнання себе українцем, працю до 1917 р. та Вінницьким міським головою, партійну приналежність в той час, арешт в роки радянської влади, звільнення з Академії наук. У Мархлевську йому інкримінувались зв'язки з контрреволюційним елементом, шкідництво на порцеляновому заводі, контрреволюційна пропаганда. Всі дії кваліфікувались за ст. 54-7, 54-10 Карного кодексу УССР. У відповідності з наказом НКВД СССР № 00485 від 11 серпня 1937 р. справа направлялась на розгляд НКВД СССР [10, арк. 27-28].

За постановою НКВД СССР (протокол № 136 від 4 січня 1938 р.) А. Фанстіля розстріляли 13 січня 1938 р. Реабілітований 1 червня 1989 р. [10, арк. 29, 31].

Володимир Самійлович Дудич – літератор, громадський і державний діяч. Він народився 1885 р. у м. Острог на Волині (нині – Рівненська область), закінчив духовну семінарію, у 1905 р. – п'ять класів гімназії [11, арк. 2, 68]. 1906 р. одержав свідоцтво вчителя народної школи. У 1911-1915 рр. навчався на юридичному відділі Київського університету. У лютому 1902 – грудні 1905 рр. обіймав посаду діловода 2-ї Київської жіночої духовної школи, у березні-вересні 1906 р. – діловод у канцелярії Київської Єпархіальної шкільної ради. У вересні 1906 – січні 1907 рр. – вчитель народної школи у Радомисльському повіті на Київщині, у січні – жовтні 1907 рр. – вчитель Радомисльської двохкласної школи [29, арк. 146-148]. 20 вересня 1907 р. брав участь в установчих зборах «Союзу сільських учителів Радомисльського повіту Київської губернії» [28, с. 44-52].

1907 р. арештований за справою «спілки вчителів». Був ув'язнений 1, 5 роки [22, с. 101]. У липні 1911 – грудні 1915 рр. – працював секретарем і помічником присяжного повіреного у Вінниці. У грудні 1915 – грудні 1916 рр. – конторник управління дорожніх робіт Південно-Західного фронту. У грудні 1916

– квітні 1917 рр. – торговельний агент Подільського союзу кредитних товариств [29, арк. 146-148]. Очолював Вінницьку організацію Української соціал-демократичної робітничої партії [22, с. 101]. Входив до Вінницької «Просвіти», у квітні 1917 р. обраний до її ревізійної комісії. Член Центральної Ради і Всеукраїнської ради робітничих депутатів. Один із ініціаторів прийняття 4 квітня 1917 р. шкільною комісією повітового земства постанови про викладання в школах «материнською мовою» (для абсолютної більшості учнів – українською) і поповнення складу комісії представниками «Просвіти» [22, с. 107]. 16 квітня – 10 жовтня 1917 р. – редактор часопису «Подільська Воля», на сторінках якої закликав до підтримки Генерального Секретаріату Центральної Ради [29, арк. 148]. Зокрема, 10 вересня 1917 р. В. Дудич писав: «Настали такі часи, які переживала держава дуже давно. Треба ужити якихось надзвичайних заходів, щоб обратувати країну, щоб волі не дати загинути. При таких то обставинах приходиться нашому Генеральному Секретаріатові брати власті у свої руки і заводити новий лад на Україні. Наш обовязок всіма силами допомогати тому Генеральному Секретаріятови в його роботі на користь народу в автономії України наш поратунок» [14]. У серпні 1917 р. обраний до Вінницької міської думи [22, с. 126, 128]. XIII надзвичайні Вінницькі земські збори у жовтні 1917 р. ухвалили резолюцію В. Дудича про необхідність припинення війни, наведення порядку та встановлення української національної влади на території губернії, а також заснування осередків «Вільного козацтва» [8, арк. 98-103; 22, с. 112]. Кандидат на виборах до Українських Установчих зборів від Поділля. 10 жовтня 1917 – 9 квітня 1918 рр. – помічник Подільського губернського комісара [29, арк. 148]. Після переїзду у грудні 1917 р. канцелярії губернського комісара до Кам'янця-Подільського, В. Дудич «залишився у м. Вінниці керувати справами Губерніяльних інституцій Міністерства Внутрішніх Справ, що лишилися у Вінниці» [29, арк. 104]. За спогадами заступника Подільського губернського коменданта О. Євтухіва, «Помішником Губерніяльного Комісара з резіденціеі у Винниці був д. Дудич, з котрим я розійшовся під кінець в поглядах в справі порядкування у місті і повіті. Він мав все більш гуманні тенденціі, а я, яко військова людина, не міг з цим згодитись. І дійсно людність тоді настільки росхлябалася що іі можна було перевести до належного вигляду тільки рішучими мірами, звичайно, не переходючи границь демократичности» [34, арк. 82 зв.].

12 березня 1918 р. направив обіжник губернським установам про запровадження григоріанського календаря і центральноєвропейського часу [26, с. 102]. 14 березня 1918 р. у листі Міністерству внутрішніх справ пропонував призначити його тимчасово виконуючим обов'язки губернського комісара Поділля у зв'язку з відсутністю зв'язку з Кам'янцем-Подільським, спричиненого пошкодженням телеграфу і зруйнованими шляхами та необхідністю здійснення рішучих заходів в організації місцевої влади [29, арк. 114]. 9 квітня – 12 травня 1918 р. – в. о. губернського комісара [23, с. 401-402; 29, арк. 152]. Прагнучи зменшити залежність від австро-угорських військ, 26 квітня 1918 р. В. Дудич наказав повітовим комісарам не передавати арештованих «в розпорядження австро-угорської команди» [31, арк. 4].

Не підтримав встановлення гетьманату. Хоча 3 травня 1918 р. наказом гетьмана на нього було покладено відповідальність за утримання спокою і

порядку в губернії [29, арк. 144], він розіслав всім повітовим комісарам і комендантам телеграму про скликання 7 травня місцевих з'їздів селян і робітників. На них передбачалося ухвалити резолюції, спрямовані проти гетьмана та обрати представників на Всеукраїнський селянський з'їзд в Київ [30, арк. 1]. Однак втручання австро-угорських підрозділів, що заявили про підтримку нової влади, унеможливило скликання зазначених з'їздів [24]. 14 травня наказом гетьмана П. Скоропадського всі губернські комісари та їх помічники були усунені з посад [29, арк. 146]. 14 травня В. Дудич виїхав з Кам'янця-Подільського [32, арк. 3]. Закликав до усунення гетьмана П. Скоропадського, за що 5 липня 1918 р. був заарештований австро-угорськими військами [9, арк. 27].

Підтримав протигетьманське повстання. У грудні 1918 р. переобраний головою Вінницької організації Української соціал-демократичної робітничої партії [12, с. 118]. Загальні збори Вінницької організації УСДРП 11 грудня 1918 р. обрали В. Дудича до Вінницької філії Українського національного союзу [6]. 7 грудня 1918 р. призначений помічником завідуючого відділом праці при Директорії УНР. 2 січня 1919 р. затверджений директором департаменту загальних справ міністерства праці УНР. 22 і 23 січня 1919 р. брав участь у засіданні уряду УНР як товариш (заступник) керуючого міністерства праці [13, с. 107, 109, 145, 626]. У лютому-серпні 1919 р. обіймав посади Вінницького повітового комісара, заступника Вінницького міського голови. 20 вересня 1919 р. делегований Вінницькою міською управою до Комісії у справі передачі Подільському товариству охорони культурно-історичних пам'яток будівлі комплексу «Мури» для музею [22, с. 102]. У вересні 1919 р. у Вінниці на установчих зборах Демократичного Союзу, до якого увійшли всі соціалістичні партії України, незважаючи на їх національну приналежність, обраний головою президії. Збори відбувалися 3, 17, 20 вересня. 27 жовтня 1919 р. як голова Демократичного союзу брав участь у бесіді з диктатором Західної області УНР Є. Петрушевичем [1, с. 283, 284].

Після остаточного встановлення радянської влади на Правобережній Україні, залишився на батьківщині, на Волині, де працював у системі споживчої кооперації. У 1921-середині 1922 рр. – у Старо-Костянтинівському повіті, далі – до жовтня 1923 р. у Чуднівській конторі. З жовтня 1923 р. у Житомирській райспоживспілці обіймав посаду інструктора-секретаря, з 1924 р. – завідувача організаційним відділом [11, арк. 59, 64]. З 1 жовтня 1925 р. до виїхав з Волині, повернувся назад, вже до Житомира, у 1929 р. Працював старшим інструктором райспоживспілки [11, арк. 66-67].

Арештований ГПУ 13 травня 1931 р. [11, арк. 68]. На час арештубув одруженим, виховував дочку Галину 11 років та сина Юрія 8 років [11, арк. 2]. Арештовувався органами ЧК-ГПУ і раніше [11, арк. 68].

Співробітники ГПУ прагнули будь-яким чином довести вину В. Дудича у антирадянській діяльності, відповідним чином витлумачувати його вчинки.

Матеріали справи показують, що працюючи у кооперативних установах, В. Дудич довіряв певному колу людей своє бачення і оцінку політичних подій в країні. Це відбувалося у приватних розмовах наодинці або декількох осіб. ГПУ оцінювало ці висловлювання як контрреволюційні та спрямовані на створення організації для повалення радянської влади і відновлення УНР.

Так, у 1921-1925 рр. В. Дудич відзначав зміну керівництва кооперативними організаціями. Замість осіб, яких він вважав свідомими українцями («українські кадри»), призначалися більшовицькі партійні працівники. Він закликав ставити на вакантні посади людей «відданих справі української народності, а українську інтелігенцію гуртуватися» [11, арк. 22, 44, 59].

Можливо з цих міркувань, навесні 1923 р. В. Дудич, під час роботи зборів Уповноважених Житомирської райспоживспілки, влаштував у приватному порядку, в гуртожитку, обговорення кандидатур для участі у виборах її правління. Були присутні дев'ять осіб. На виборах вони утворили фракцію безпартійних. Згодом деякі з них були арештовані і на допитах у 1931 р. назвали ці збори «оформленням округового керівництва української контрреволюційної організації на Волині», як було відзначено у обвинувальному висновку [11, арк. 29, 33, 61-63, 69].

Щодо інших питань політичного життя, то на думку В. Дудича, процес русифікації за радянської влади посилився порівняно з царським режимом. Відбувалося нищення пам'яток української національної культури, переслідувалися українські діячі, «більшовики поступово убивають в народі національне почуття». Україна перетворена у колонію радянської Росії, з неї вивозять всі цінності, взамін не дають нічого [11, арк. 60, 62]. Певні надії щодо трансформації радянської держави В. Дудичем покладалися на нову економічну політику [11, арк. 19].

У розумінні В. Дудича політика влади на селі була спрямована на його знищення. У 1920-х рр. для цього використовувалися різні «продрозверстки та продподатки» [11, арк. 60]. Штучне форсування колективізації мало за мету «знищити все те, що є на селі свідоме і ще не перестало цуратися – визначати себе за українця» [11, арк. 67]. В. Дудич вважав, що потрібно легальними шляхами домогтися господарської самостійності України у складі СРСР, фіксованих відрахувань із республіканського бюджету у союзний, існування національної армії та командування [11, арк. 38].

Будь-які дії В. Дудича співробітники ГПУ трактували як злочинні. У 1924 р. республіканська газета «Вісті ВУЦВК» опублікувала заяву 66 представників української інтелігенції про співпрацю з радянською владою – «Декларацію 66». В. Дудич взяв дуже активну участь у створенні на Волині групи інтелігенції, яка б приєдналася до цього документу. Він виступив з доповіддю на зборах у Житомирі з цього приводу. Проте у свідченнях та обвинувальному висновку цей вчинок розглядався як тактичний крок для маскування існуючої контрреволюційної організації [11, арк. 17, 31, 65-66, 69].

Також В. Дудичу інкримінували шкідницьку діяльність. Керуючи оргвідділом райспоживспілки, він не вимагав відомостей про соціальне становище осіб, які вступали до спілки та поповнювали пайовий капітал. Цим користувалися заможні селяни, яких представники радянської влади називали куркулями. Вони всередині кооперації начебто «розкладали, обкрадали її». Головними звинуваченнями були його висловлювання про неможливість примирення української інтелігенції з радянською владою та його причетність до створення і керівництва організацією, що ставила за мету шляхом

збройного повстання повалити радянську владу та відновити УНР [11, арк. 19, 25, 27-29, 34, 36, 38-40, 42, 43, 45, 60, 61, 64, 66-68, 72].

В. Дудич всі звинувачення відкидав, винним себе не визнав [11, арк. 46, 47-49, 58, 71].

Про його допит документи відсутні, про що, зокрема, свідчить опис паперів справи, складений після її завершення [11, арк. 77].

Керівництво Житомирського Оперативного Сектору ГПУ звинувачувало його за ст. 54-11 Карного кодексу УСРР – контрреволюційне збройне повстання і за висновком прокурора Житомирського Оперативного Сектору ГПУ клопоталася про застосування до нього – особливо соціально небезпечного елементу вищої міри соціального захисту – розстрілу [11, арк. 72-74].

Проте судова трійка при колегії ГПУ УСРР не знайшла достатніх підстав для цього, що свідчить про упередженість слідства. 16 лютого 1932 р. трійка постановила ув'язнити В. Дудича у концтабір терміном на п'ять років, обраховуючи термін з 13 травня 1931 р. [11, арк. 76].

Подальша доля В. Дудича залишається невідомою.

Реабілітований 4 травня 1989 р. [11, арк. 78].

А. Фанстіль і В. Дудич брали активну участь в громадському житті Вінниці в добу Української революції 1917-1921 рр. Сумлінна праця А. Фанстіля на посаді міського голови сприяла утвердженню української державності. Цьому ж слугувала політична діяльність В. Дудича. Він докладав чимало зусиль для формування держави на засадах демократії. Загалом революційні події у Вінниці 1917-1921 рр. потребують подальшого комплексного дослідження.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Білик Г., Венжик І., Желіховський В., Кароєва Т., Осадчук Т., Романюк І., Цукрук Л. Хронологія революційних подій на Вінниччині. // Українська революція (1917-1921) в іменах: вінницькі сторінки. Вінниця: ТОВ «Твори», 2019. С. 266–293.
2. Бойко О. Українська демократична хліборобська партія. // Малий словник історії України. К.: «Либідь», 1997. С. 401-402.
3. Буравченков А. Гетьманський переворот 1918. // Малий словник історії України. К.: «Либідь», 1997. С. 112.
4. Вінниця: історичний нарис. Вінниця: Книга-Вега, 2007. 304 с.
5. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека в контексті історії та інноваційному поступі сьогодення. Вінниця, 2007. 312 с.
6. Вісник Української Народньої Республіки. Офіційальна газета Директорії. 1918. Ч. 3.
7. ДАВіО (Державний архів Вінницької області). Ф. Д-230. Оп. 1. Спр. 1817.
8. ДАВіО, ф. Д-255, оп. 1, спр. 88.
9. ДАВіО, ф. Р-1543, оп. 1, спр. 4.
10. ДАЖО (Державний архів Житомирської області). Ф. Р-5013. Оп. 2. Спр. 16760.
11. ДАЖО, ф. 5013, оп. 2, спр. 15774.
12. Директорія УНР у Вінниці у грудні 1918 р.: документи і матеріали / Автори вступної статті та упорядники: О. М. Кравчук, С. Л. Калитко, І. І. Ратушняк. Вінниця: ТОВ «Твори»,, 2020. 268 с.
13. Директорія. Рада Народних Міністрів УНР 1918-1920. Документи і матеріали. У 2 т. К., 2006. Т. 1. 688 с.
14. Дудич В. Тяжкі часи в Росії. // Свобода. 1918. Ч. 2. 3 січня.

15. Дудич Володимир Самійлович. // Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Житомирська область: У семи книгах. Житомир: «Полісся», 2008. Книга 2. С. 670.
16. Завальнюк К., Журавлівський І. Вінницьке міське самоуправління. // Міста і містечка Поділля від доби Середньовіччя до початку XX ст.: матеріали наукової конференції 25 вересня 2015 р. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2016. С. 192-194.
17. Калитко С., Кравчук О., Міський голова Вінниці 1918–1920 років Анатолій Фанстіль: штрихи до біографії. // Суспільні трансформації в умовах війни росії проти України: виклики часу і завдання краєзнавців: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 липня 2024 р.). Хмельницький, 2024. С. 430-439.
18. Кравчук О. Вінниця в гетьманській Україні 1918 р. // Міста і містечка Поділля від доби Середньовіччя до початку XX ст.: матеріали наукової конференції 25 вересня 2015 р. Вінниця, 2016. С. 560-571.
19. Кравчук О. Дудич Володимир Самойлович. // Українська революція (1917-1921) в іменах: вінницькі сторінки. Вінниця, 2019. С. 670.
20. Кравчук О. М., Калитко С. Л. Матеріали Державного архіву Житомирської області про діяльність В. Дудича у 1921-1931 рр. // Матеріали XVI Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 2020. С. 225-228.
21. Литвин М. Визвольні змагання 1914-1920 рр. // Історія України. Львів, 1998. С. 213-251.
22. Логінов О. В., Семенко Л. І. Вінниця у 1917 році: Революція у провінційному місті. Вінниця, 2009. 272 с.
23. Малюта О. «Просвіти» і Українська Державність друга половина XIX – перша половина XX ст.). К., 2008. 840 с.
24. Поділля. 1918. № 44. 9 травня.
25. Субтельний О. Україна: історія. К., 1991. 510 с.
26. Східне Поділля в добу Центральнох Ради та Гетьманату П. Скоропадського (березень 1917 р. – грудень 1918 р.): Зб. док. та мат. / Упоряд. К. Завальнюк, Т. Стецюк. Вінниця, 2008. 208 с.
27. Фанстіль Анатолій Робертович. // Реабілітовані історією. Житомирська область. Житомир, 2015. Книга 7, частина 1. С. 123.
28. Філоретова Л. Боротьба професійних об'єднань учителів в Україні проти панівного ладу протягом другої половини 1907 року. // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка]. Серія: історичні науки. Кіровоград, 2008. Вип. 11. С. 44-52.
29. ЦДАВО України, ф. 1792, оп. 1, спр. 1.
30. ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 1.
31. ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 51.
32. ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 94.
33. ЦДАВО України. Ф. 1793. Оп. 1. Спр. 146.
34. ЦДАВО України, ф. 3795, оп. 5, спр. 78.

Костянтин Завальнюк

СИМОН ПЕТЛЮРА І КОЗЯТИНЩИНА

Анотація. *У статті на основі архівних джерел та мемуарної літератури досліджується перебування Головного Отамана Армії УНР та Голови Директорії УНР С. В. Петлюри у м. Козятин сучасної Вінницької області. Також уточнюються часові рамки та обставини перебування С. Петлюри у місті залізничників та їхній зв'язок із загальними історичними подіями.*